

Rahvusvaheline doktoriseminar - Euroopa usulised juured

Seekordse seminari puhul jäi judaismi uurimine proportsionaalses mõttes tagaplaanile ja rõhuasetus oli islamil. Vastavalt seminari eesmärgile käsitleti religioonide omavahelisi suhteid kuni umbes aastani 1000, arutused puudutasid ka kaasaega, kuna Euroopa seisab küsimuse ees, kas oleks võimalik leida mingi usulise kodurahu võti.

Kõiki kolme usundit ja nende pühakirju on teaduses nõ väljastpoolt kriitiliselt uuritud, seestpoolt on end ise kõige rohkem analüüsinud kristlus. Igäühel neist kolmest on osaliselt kattuvate tõekspidamiste nagu ainujumalauk juures omad spetsiifilised usuartiklid. Neid vaadeldakse loovutamatutena ja nähakse meelsasti, et teised neid omakorda aktsepteeriksid. Judaismile on tunnuslik Jumala valitusel põhinev Iisraeli rahva eristaatus ja sellega seotud õigus töötatud maale. Praeguses poliitilises olustikus saab selle veendumuse praktiline realiseerimine konfliktide pühjustajaks. Kristlased ei loobu tunnistusest, et Naatsareti Jeesus on Messia / Kristus, et ta on Jumala Poeg ning Kolmainsuse teine isik. Islamis kehastab Koraan igavest Jumala sõna.

Professor Heikki Räisäse sõnade kohaselt on usundite vahelisse dialoogi sukeldunud Hans Küngil õigus küsida, et kui kristlastel on olemas usule kasuks tulev Piibli ajalooline kriitika, miks siis ei võiks islamilegi tulla kasuks Koraani samaväärne ajalooline ja analüütiline uurimine? Islami sisese intellektuaalse eneseanalüüsi laiem levik soodustaks ühist rahu, kuna võimaldaks Koraanis sisalduvate vägivalda õhutavate tekstide samalaadset tõlgendust nagu seda teevad Vana Testamendi uurijad seostades Paabeli eksiili ajal tekkinud kättemaksulisi salme ja vägivalda jaatavaid perikoope kannatuste ajastust tingitud psühholoogiliste reaktsioonidega.

Islami ajaloolis-kriitiline uurimine on küll juba tekkinud ja mõnedes kohtades olemas, kuid selle mõju ei ole suur. Näiteks Fazlur Rahman (1919-1988) esitas lause, et Koraan on terviklikult Jumala sõna ja ka terviklikult Muhammadi sõna. Egiptuse 20. sajandi teadlane Amin al-Khuli püüdis edendada Koraani kirjanduskriitilist uurimist. Aastakümnete eest juhendas ta Muhammad Khalafallahi (1916-1998) doktoritööd, milles väideti, et Koraanis on kasutatud raamatu peasõnumi teenistusse asetatud legende ja valme ning et Koraan on väljendusviisi ja stiili poolest inimlik. Khalafallahi dissertatsioon lükati tagasi, kuid selliste koolkondadega saaks dialoogi pidada ning sellisel juhul võiks loota ka vastastikku respekterivamatele suhetele islami kogukondadega.

Islam sündis Araabia poolsaarel 7. sajandil ja selles kultuurikeskkonnas oli tol ajal palju kristlasi. Kristlik kultuur avaldas islami sünniaegadel sellele märgatavat positiivset mõju. Professor David Thomase sõnade kohaselt oli kristlasi islami impeeriumi aladel üsna arvukalt ja nad säilitasid oma professionaalseid oskusi, sh ka hariduse vallas, võibolla umbes 1. ja 2. aastatuhande vahetuseni. Kristlastel oli tegevusvabadust ja sotsiaalset mõju, ühiskonna toimimiseks oli neid vaja ning islami valitsejad pidid sellega arvestama. Algaegade religioonidevahelistele suhetele mõjus positiivselt Koraanis leiduv kristlaste kogukonna mainimine ja Jeesuse isiku respekteriv esitamine prohvetina. Jeesust mõistetakse kui Jumala poolt saadetud ja imepärasel viisil sündinud prohvetlikku saadikut, kes islami veendumuse kohaselt on looduna siiski erinev Jumalast. Teisest küljest aitasid aga viited kristlastele kui milleski nagu tõe juurest väärtetele sattunutele kaasa islamiusuliste ja kristlaste vaheliste suhete jähennemisele.

Sisuliselt ja geograafiliselt omavahel lähedalt kokku puutuvate maailmavaadete rüpes sünnivad varem või hiljem üksteisest kirjeldavad pildid, mida võib nimetada „teise konstrueerimiseks“. Kaheksandal sajandil, sadakond aastat peale Muhammadi surma, sai mõjukaks muslimite valitsusalal sündinud idakristluse suurkuju Johannes Damascusest, kes pidas islamit mitte ilmutusel ega jumalikul inspiratsioonil põhinevaks usundiks vaid Muhammadi enda inimliku tegevuse tagajärjel sündinuks. Johannese mõtteviisi alusel said kristlased hakata islamit pidama Piibli jäljendamise põhjal tekkinuks ja seetõttu mitte algupäralt jumalikuks uskumise viisiks. Islamis aga väljendati kahetsust, et kristlased ei ole võtnud omaks Jumala viimast, Muhammadis lõpule viidud ilmutust.

Esimese aastatuhande lõppu jääva islami varajase kujunemisaja muslimid võtsid kristlastelt üle martüroloogiad ehk usutunnistajatest kõnelevad jutustused. Need elulähedased narratiivid haakusid pärimustega Muhammadi kannatustest Meka perioodil ja nende vahele oli võimalik kujundada kirjandusliku sideme. Mõned märtrite jutustused kõnelevad ühe ema seitsmest kindlameelsest usku tunnistavat pojast. Need lood osutavad kannatuslugude järjepidevusele judaismist islamini. Seitsme venna vapruste värvikas kirjeldus on Teise Makkabite raamatu 7. peatükis. On andmeid, et varajases islamis leidis ka Jeesuse teise tulemise ootust.

Kirjanduslik nn „teise kujutamine“ sisaldab paratamatult midagi ka kujutise kirjutajast endast. Doktorand Anna Liisa Tolonen uuris küsimust, kas 10. sajandist pärinevat teksti *Kitab al-Diyarat* saab pidada üheks muslimite pildiks ehk kuvandiks kristlusest. Selle *Kloostrite raamatuks* tõlgitava arabi keelse kirjutise fragmente võib tõlgendada kui kristluse niinimetatud neutraalse välispidise kirjelduse ühte näidet. Kirjutise aluseks olevad jutustused kujutavad kristlikke kloostreid kui kaunite aedadega varustatud meeldivaid rahulikke paiku, kus rändajad võivad end kosutada, öömaja leida, hästi süüa ja veini juua. Mitmetes lõikudes räägitakse kloostritest kui kohtadest, kus kunagi ei puudu end kosutavad külastajad.

Kõikide vanade dokumentide puhul seisame tõlgenduslike raskuste ees. Nende puhul on meetoodiliselt keerukas selgitada, mis oli kirjutaja tegelik taotlus, mida autor mõtles ja uskus, rääkimata sellest, missugune oli kirjandusteose „taga“ olnud ajalooline reaalsus. Siiski võib oletada, et kuni 10. sajandini eksisteeris kristlaste ja muslimite vahel rahulik ja mõlemaid osapooli respektiivne koostöö. Ristisõdade tõttu läks see neutraalsena kirjeldatav suhe kaduma. Kas parandamatult? Seda mina ei tea. Euroopa usuliste juurte uuringud saavad meile selgitada usundite sünniajal valitsenud vaateid. Kindlasti on juured tähenduslikud ka tänapäeval, ehkki hilisemad teod ajaloos on aidanud lämmatada algsete suhete mõju. Ma loodan, et soovitusel püüda õppida muistsetest oludest on positiivne tähendus ka kaasaja suhtekorraldusele.

Randar Tasmuth